

vrij duur instrument was vond het snel en gretig aftrek bij marineofficieren, bij de VOC en op de koopvaardij. Wetenschappelijke belangstelling en praktijkgerichtheid gingen hierbij hand in hand. Wat dit betekent voor de technische ontwikkeling of het intellectuele klimaat in de Republiek in de besproken periode is een vraag die, anders dan bij Davids, niet gesteld wordt.

Rienk Vermij

P. van Wissing, *Stokebrand Janus 1787. Opkomst en ondergang van een achttiende-eeuws satirisch politiek-literair weekblad* (Dissertatie Nijmegen 2003; Nijmegen: Vantilt, 2003, 608 blz., €34,90, ISBN 90 75697 99 6).

Het revolutietijdvak 1780-1813 was ooit een vergeten periode in de Nederlandse geschiedenis, maar dat is de laatste decennia grondig veranderd en de stroom houdt nog steeds aan. De oogst van het afgelopen jaar bevat publicaties over de patriotse ballingen na 1787. Een van de opvallende aspecten van de revolutionaire ontwikkelingen vanaf 1780 was de rol van de pers. De bekendste bladen, *De politieke Krayer* en *De Post van den Neder-rhyn*, worden in de literatuur uitgebreid behandeld en aan *De Post* en zijn hoofdredacteur, Pieter 't Hoen, is recent een proefschrift gewijd.

Wat minder bekend is het satirische blad *Janus*, dat ook maar een korte verschijningsduur had: een deel van het jaar 1787. Dit periodiek, waarover ook al het nodige is verschenen, is door Pieter van Wissing, hoofd collecties van het Gelders Archief in Arnhem en auteur van diverse publicaties over de periode 1780-1800, geheel en al uitgeplozen in de dissertatie waarop hij vorig jaar in Nijmegen promoveerde. Opvallend is dat *Janus* zich niet in een van de kampen manifesteerde, maar boven de partijen wilde staan en zowel orangisten als patriotten op de hak nam. De meeste periodieken kozen duidelijk partij en wanneer ze dat niet deden, hielden ze zich gewoonlijk buiten de politiek. Voor de bijtende kritiek van *Janus* was niemand veilig, al hadden de aanhangers van de stadhouder het meest te vrezen. Hervorming van de staat in patriots-revolutionaire geest is als doelstelling van *Janus* te omschrijven.

Van Wissing heeft voor zijn onderzoek niet alleen de afleveringen van *Janus* stuk voor stuk gelezen en herlezen, hij heeft ook de context minutieus beschreven. Zo gaat hij uitgebreid in op de herkomst van de naam Janus, de Romeinse godheid met twee hoofden. Gelardeerd met foto's van overgebleven beelden uit de Oudheid gaat Van Wissing na welke positie de god Janus innam en laat zien dat de keuze voor de naam van deze duistere god een mystificatie is, symbolisch voor de ongrijpbaarheid van het tijdschrift.

De auteur laat zien dat hij een eindeloze rij aspecten heeft onderzocht. Wat het tijdschrift zelf betreft, gaat het zowel om technisch-organisatorische zaken (redigeren, drukken, distribueren) als om inhoudelijke analyses: stijl, redactiebeleid. Twee afleveringen, de nummers 2 en 30, respectievelijk van 8 januari en 16 juli 1787, worden in een hoofdstuk van 40 bladzijden tot op het bot ontleed. De context, de positie van de pers in de patriottentijd, door Wissing getypeerd als mediocratie, alsmede de invloed die *Janus* heeft gehad, komen eveneens uitgebreid aan de orde.

Het best is de auteur in het ontrafelen van raadsels rond *Janus*. Zo gaat hij in een naar eigen zeggen 'spannende speurtocht' na wie er in aanmerking komen voor deelname aan de redactie, die zich in anonimiteit hulde. Bekende patriotten als P. P. J. Quint Ondaatje en diens vriend B. F. von Liebeherr kunnen beschouwd worden als medewerkers van het blad en ook van de bekende filosoof Johannes Kinker is betrokkenheid aannemelijk, al behoorde hij niet tot het

patriottenkamp. Deze pluriformiteit in het medewerkersbestand laat zich goed rijmen met de kritische houding van het blad jegens de verschillende partijen. Als belangrijkste redacteur komt de publicist Petrus de Wacker van Zon naar voren.

Niet alleen de auteurs hulden zich in een raadselachtige anonimiteit, ook wie de beschrevenen zijn, is althans voor de huidige lezers niet duidelijk. Van Wissing is systematisch nagegaan wie achter de vele bloemrijke aanduidingen schuil gaan. In de bijlage 'Wie is wie in Janus?' worden de schuilnamen alfabetisch op een rijtje gezet met de herleiding en de vindplaatsen in het satirische tijdschrift. Zo komen we te weten dat met Sidon of Ninivé Amsterdam bedoeld is, met Semiramis prinses Wilhelmina van Pruisen en met J. Immerzat de Mendax jr. de Utrechtse patriot Jan van Lidt de Jeude. Waar Van Wissing de schuilnamen niet heeft kunnen herleiden, geeft hij dat aan met een vraagteken. Het geringe aantal daarvan getuigt van zijn hardnekkige speurwerk. Waar deze voorzichtige auteur twijfelt, geeft hij dat nadrukkelijk aan. Zo heeft hij niet kunnen achterhalen wat de precieze redenen zijn geweest voor de oprichting van het tijdschrift. Hij vermoedt dat het de dreiging van een stadhouderlijke aanval op Utrecht is geweest, waardoor het conflict tot een complete burgeroorlog zou escaleren. De redactie wil dit met een frontale aanval op de stadhouder en zijn aanhang voorkomen. Dat plaatst het tijdschrift wel weer heel duidelijk in het patriotse kamp, wat weer schuurt met de kritische benadering van de patriotten. Met het plaatsen in de brede politieke context is de auteur van het proefschrift over *Janus* minder op dreef dan in het natrekken van namen en tekstanalyse. In dat laatste toont zich de neerlandicus Van Wissing ten volle.

Zijn aanpak maakt het boek beter hanteerbaar als naslagwerk dan als monografie. Bijlagen, register, notenapparaat en literatuurlijst (alle zeer uitvoerig) zijn bijzonder nuttig voor wie informatie zoekt over de patriottentijd, met name het aspect van de persgeschiedenis. Het opzoeken van allerlei zaken in dit lijvige boek is ook een veel aangenamer bezigheid dan het van voor naar achteren doorlezen ervan. Dat komt vooral door de stijl en de compositie. De stijl is een onevenwichtige mengeling van ingewikkeld, jargonachtig en anderzijds populair taalgebruik, met het veelvuldig voorkomen van 'je'. De auteur heeft bovendien de neiging wel erg veel uit te leggen. Dat ossen gecasteerde stieren zijn zal de gemiddelde lezer van dit type boeken echt wel bekend zijn en de uitleg daarvan haalt de vaart uit het toch al wijldopige betoog over een passage uit *Janus* er helemaal uit.

De compositie is eveneens onevenwichtig en dat is eigenlijk een ernstiger probleem. In de inleiding lopen politieke context, mediageschiedenis, historiografie en probleemstelling door elkaar. Zelfs in de paragraaf 1.5, Opzet van het onderzoek, komt er eerst weer een stuk historiografie. Bovendien worden in de inleiding al te veel conclusies weggegeven. De indeling in hoofdstukken, genummerde subhoofdstukken en verder genummerde paragrafen is vaak onoverzichtelijk. Zo wordt subhoofdstuk 4 van hoofdstuk 4 halverwege onderbroken door een paragraaf 4.1 zonder dat er een paragraaf 4.2 volgt.

Het is jammer dat dit minutieuze onderzoek niet is weergegeven in een beter geschreven boek, maar de kracht van deze auteur ligt meer in het maken van uitgewerkte compendia zoals hij ook al heeft bewezen in zijn bijdrage aan het boek over de 'homines novi' van 1795. Een waardevol naslagwerk over een belangrijk tijdschrift uit de patriottentijd is *Stokebrand Janus* zeer zeker.

E. Fijnje-Luzac, *Myne beslommerde boedel. Brieven in ballingschap 1787-1788*, J. J. M. Baartmans, ed. (Nijmegen: Vantilt, 2003, 288 blz., ISBN 90 77503 01 3).

Deze uitgave is als het ware een voortzetting van de studie van Baartmans uit 2001, *Hollandse wijsgeren in Brabant en Vlaanderen. Geschriften van Noord-Nederlandse patriotten in de Oostenrijkse Nederlanden, 1789-1792*. Daarin is sprake van de correspondentie van Emilie Luzac met familieleden in Nederland tot aan haar vertrek uit Brussel naar Frankrijk. In de huidige publicatie gaat het om een integrale uitgave van de brieven van Emilie vanaf haar vertrek uit de woonplaats Delft (augustus 1787) tot aan haar overlijden in het Noord-Franse Watten op 28 november 1788.

Emilie Luzac, geboren op 30 november 1748, was getrouwd met Wybo Fijnje; deze was aanvankelijk doopsgezind predikant te Deventer en vanaf 1775 eigenaar/uitgever van de *Hollandsche Historische Courant* in Delft. Fijnje ontpopte zich, gesteund door zijn vrouw, als een volbloed patriot. Als gevolg van de Pruisische inval en het herstel van de Oranjestadhouder in 1787 moest hij samen met een groot aantal medestanders halsoverkop het land verlaten. Wybo vluchtte aanvankelijk naar Duitsland en Emilie, zwanger van haar derde kind, trok via Leiden en Amsterdam naar Antwerpen, waar het echtpaar werd verenigd; vervolgens ging het naar Brussel (januari 1788) en uiteindelijk naar Watten, bij Sint-Omaars in Frans-Vlaanderen (eind mei 1788). Hier bewoonden zij samen met de families Daendels, Valckenaer, Mappa en Blok, mede patriotse vluchtelingen, het zogenaamde Kasteel.

Vanuit al deze plaatsen correspondeerde Emilie met haar familie in Nederland, met name met Johan Luzac, redacteur/uitgever van de befaamde *Gazette de Leyde*, het familiebedrijf van de Luzacs, en later hoogleraar te Leiden. Meer dan veertig brieven zijn bewaard gebleven in de collectie-Luzac van de Leidse universiteit.

Uiteraard komen in deze brieven de politieke zaken van dat moment aan de orde, maar zij nemen een ondergeschikte plaats in. De volle nadruk ligt op de persoonlijke aangelegenheden van het gezin Fijnje-Luzac. Hierin ligt ook de meerwaarde van deze uitgave: de lotgevallen van de Bataafse vluchtelingen van binnenuit gezien door de ogen van een bezorgde echtgenote en moeder. Ons wordt een levendig beeld geboden van de moeilijkheden en onzekerheden, van de aftakelende gezondheid van Emilie, haar zwangerschap, de geboorte en het overlijden van dochttertje Gontje ('ons lief kleintje is hier zonder eenige Staatsie bygezet op een gereformeerd kerkhof, vermits het een geusje zynde op geene andere plaats kon begraven worden. '); het overbrengen van kleren en inboedel uit Delft, het vereffenen van openstaande rekeningen en vorderingen, de hoop om de krant opnieuw te kunnen c. q. mogen uitbrengen etcetera. Uiterst curieus hierbij is de belangrijke rol en positie van de familieleden in patria, die uitgebreid geïnstrueerd worden om als financieel tussenpersoon op te treden, al dan niet voorzien van een vergaande volmacht. De Fijnjes behoorden weliswaar tot de gegoeden onder de vluchtelingen, maar dat zij en de familie er veel bij hebben ingeschoten is duidelijk. Eveneens komt in beeld de dagelijkse omgang met hun medevluchtelingen, met name de onderlinge band van de echtgenotes, met dien verstande dat het vrijwel altijd om standgenoten gaat. Over de minder gegoede vluchtelingen horen we weinig. De uitgave sluit af met een tweetal uitgebreide, ontroerende brieven van Wybo Fijnje aan de familie met een verslag van de laatste ziektedagen, het overlijden en de begrafenis van zijn echtgenote Emilie.

Wat de wijze van uitgave betreft het volgende. De bewerker heeft vijf Franse brieven in het Nederlands vertaald; de spelling en het taalgebruik zijn gehandhaafd, voorzover dat een goed begrip niet in de weg stond; de interpunctie is gemoderniseerd; afkortingen zijn aangevuld; toevoegingen en/of noodzakelijke verbeteringen worden gemarkeerd door haken <...>. Een